

Svjedočanstvo jednog dokumenta

Ivan Perić

Pred nama je jedan dokumenat, koji ima veliku dokumentarnu vrijednost: govori o zvjerskim postupcima policijske istrage prema uhapšenim komunistima. Taj dokument, pisan crnilom na 8 stranica povećeg formata, predstavlja žalbu, a ujedno i optužbu protiv načina policijske istrage, protiv policajaca sadista. Pisao ga je istaknuti komunist Bruno Radeljević. Jedan primjerak bio je poslan Državnom tužioštvu u Dubrovniku. Bilo je to 15. lipnja 1936. godine. Tada, sa grupom od preko 20 dubrovačkih komunista, nalazio se Bruno Radeljević u istražnom zatvoru beogradskog Okružnog suda na Adi Ciganliji. Te godine izvršena je širom zemlje provala u partijske organizacije i velik broj komunista našao se u zatvorima.

Hapšenje u Dubrovniku je počelo u mjesecu veljači 1936. Dana 25. veljače, u dva sata poslije podne, uhapšen je Bruno Radeljević i sproveden u upravu gradske policije. U navedenom dokumentu on veli: »Odmah su mi svezali lancima ruke, tako, da su mi prsti kroz kratko vrijeme natekli i pomodrili, a lanci duboko ušli u meso. Odveden sam u ćeliju, gdje je tlo betonirano. Pošto mi je kaput ostao u radionici, molio sam da mi se donese ili da se dozvoli da mi ga ukućani donesu, jer je policija uskratila pokrivač; tako sam čitavih 100 i nekoliko sati ležao na betonu«.

Radi prvih istražnih saslušanja stigla je bila u Dubrovnik zloglasna specijalna politička policija iz Zagreba i Beograda. U sastavu te policije bili su okrutni sadisti: Kosmajac, Vujković, Jeremić, Cividini, Cvjetković i dr. Odmah sutradan po hapšenju, u 10 sati ujutro, uveli su Radeljevića u sobu za ispitivanje. »Kad sam ušao u sobu — piše Radeljević — privezali su mi ruke otraga i svezali noge, izvadili iz džepa revolvere, stavili ih na stol, a Cvjetković mi je kazao: »Vidiš, puni su, ako nam ne kažeš sve onako kako tražimo, ubit ćemo te!« Cividini i Cvjetković udarali su me šakama po glavi, licu i čitavom tijelu, a Cvjetković mi je izgulio i nekoliko bičeva kose. Ovo je trajalo preko jedan sat. Čim su me počeli tući, ja sam im rekao, da sam nedavno izdržao vrlo tešku operaciju kad mi je otkinuto 5 metara crijeva i tri četvrtine želuca. Oni su se ovom cinički smijali govoreći mi: »Ne brini ništa, mi smo bolji kirurzi od zagrebačkih profesora«. I pošto su nastavili da me tuku, uzeli su pušku, bacili me potrbuške i provukli je ispod mene i isali me na istoj; jedan je kraj bio naslonjen na prozor, a drugi na stol i tako sam na istoj visio sa vezanim i rukama i nogama, a oni su me nemilo naizmjenično tukli po tabanima i glavi. Nakon ovoga su me dizali i bacali sa one vješalice 11—12 puta i to ovako: pomakli bi stol, a ja bih padao onako vezan, tako da je moje cijelo tijelo i lice bilo sasvim izubijano i izmrcvareno. Poslije ovoga užasno su me udarali nogama i gazili po meni i opet me objesili. Koliko sam visio, ne znam, jer sam se onesvjestio. Kada sam se osvijestio, glava mi je bila na umivaoniku i voda je po meni tekla iz točka, a ja sam iz sebe bacao krv. Bio sam sav krvav i na podu je bila velika lokva krvi. Natjerali su me da se operem, jer mi je odijelo bilo krvavo. Svjedoci: Vlaho Kapurso, koji je odmah iza mene uveden u istu salu i vidio veliku lokvu u desnom uglu sobe, a Cividini mu je rekao: »Vidiš,

što je bilo Radeljeviću, ovako će biti i tebi, ako nam ne rečeš onako kako tražimo!« — i Jusuf Mujačić iz Trebinja, kojemu je bilo naređeno, da ovu krv opere«.

Bili su to zaista zvjerski postupci policije, ogledalo protunarodnog režima. Takvo batinanje nastavljeno je i iduća tri dana. Nakon mučenja u Dubrovniku, dubrovački komunisti su po grupama sprovedeni u policijski zatvor u Sarajevo, gdje se nastavlja istraga. Dana 29. veljače, u 6 sati naveče, sproveden je Bruno Radeljević sa još tri uhapšena druga: Čubelićem, Malenicom i Maslačem. Putovali su željeznicom. U Sarajevo su stigli ujutro i odvedeni ravno u upravu policije. »Tu smo — navodi Bruno — bili vezani sva četvorica skupa, sve do 8 sati navečer. Bili smo strašno gladni i žedni. Molili smo da nam se za naš novac kupi kruha, ali uzalud. Idućeg dana ujutro odveli su nas u drugu zgradu, zvanu »Beledija«. Tu su nas stavili u hodnik, gdje smo morali stajati na nogama i gledati u jedno mjesto na zidu. Iza mene stajao je stražar. Kad bi onako izmoren malo oborio glavu, stražar bi me pendrekom udario da se ispravim. Beogradska i zagrebačka policija je ispitivala nas i Crnogorce, a sarajevska Sarajlije. Nas je bilo preko 40, Sarajlija preko 100, a Crnogoraca preko 150. Pošto je zgrada premalena za ovoliki broj ljudi, sve su ćelije i hodnici prenatrpani, a stražari policajci su nas na razne načine mučili. Sa svih strana čula se užasna vika i zapomaganje. Ova je zgrada za sve vrijeme imala sliku ludnice. Ova i ovakva atmosfera dovela je i one drugove koji nijesu bili tučeni u psihički neizdržljivo stanje«.

Policijska istraga u Sarajevu nastavila je svoj okrutni posao. Uz već spomenute policajce i agente, bilo ih je još mnogo novih, mnogo sadista, koji su se smjenjivali u mučenju političkih zatvorenika. »Dana 3. III. — pisao je Bruno — odveo me agent na III. kat i pitao me, da li ga poznam. Rekao sam: ne. On mi je rekao da se zove Cverger i da je on sudio Vidakoviću u Zagrebu, da ću ga i ja dobro poznati, jer koga on tuče, taj govori sve ili ne živi. Slijedilo, je tučenje, koje je trajalo više od jednog sata. Odmah iza ove torture odveden sam u susjednu sobu. U istoj su bila 4 čovjeka, koja ja nisam poznao. Jedan me je upitao: »Poznaš li ti mene?« Odgovorio sam: ne. On mi reče: »Ja sam čuveni Vujković, mnogima sam komunistima odbio crne džigerice i bubrege, a mnoge je i noć pojela. Ako mi ne kažeš što od tebe budem tražilo, nije isključeno, da se i nad tobom ovo učini«. Svezali su mi noge, bacili su me potrbuške. Dok Kosmajac mi je sjeo na hrptenjaču, Todor Marković mi je stavio bječvu u usta, a Jeremić Ivan mi je pokrivačem umotao glavu. Svetozar Vujković me tukao užasno po tabanima, a Kosmajac po slabinama. (Ovo je bila beogradska policija). Kad su me oni izmrcvarili, odmah su me uveli u sobu Cvjetkovića. Mučenje je nastavljeno. Cvjetković mi je naglasio da me tuče zato, što sam bio kod beogradskih policajaca, jer da imam samo njemu da govorim. Ovdje sam se onesvjestio. Poslije podne, što kod Vujkovića, što kod Cvjetkovića, bio sam 10 puta; to je trajalo do ponoći, a svaki put je slijedilo batinanje žilom po tabanima i šamaranje. Iza ponoći donijeli su me u pokrivaču onesviještena u sobu i odrije-

šili ruke, koje su bile neprekidno vezane od dana mog hapšenja».

O daljnjim mukama prigodom sprovođenja iz Sarajeva za Zagreb radi suočenja s komunistima iz Splita, koji su tamo bili zatvoreni i o maltretiranju u zatvoru zagrebačke policije, Radeljević je kazao: »Dana 6. III. u 6 sati navečer svezali su me u lance, te smo ja, N. Mašanović, P. Malenica, D. Dragojević, I. Benevoli i A. Lorencini odvedeni na željezničku stanicu. Ukrkali smo se u željeznicu, nije nam rečeno kamo nas vode. Vodilo nas je 6 sarajevskih stražara i 7 agenata zagrebačke policije. Ruke su strašno pritegli lancima. Oko 9 sati isti su večerali i pri večeri su popili 2 litre rakije, tako da su se prilično neki opili. Iza večere su opet pritegli lance tako, da su se isti odmah zarezali u meso, a prsti otekli i pomodrili. Kad smo ih molili da nam popuste lance, jer da je ovako neizdrživo, odgovoreno nam je svakovrsnim psovka i još su nadodali. »Mi ćemo vas sve povješati!« — Neki su putnici pitali stražare da zašto smo tako jako pritegnuti, a oni su odgovorili, da smo okorjeli razbojnici. U Zagrebu su nas odmah priveli u upravu policije. Stavili su me u ćeliju br. 18. U istoj ćeliji bio je i Lovro Kurir iz Splita i Mrav iz Zagreba. Oba su bila užasno izmrcvarena, a Kurir nije mogao ni da ide. Uvečer oko 11 sati čulo se strašno vikanje i zapomaganje. Najprije ženskih, a potom muških; ovo je zapomaganje trajalo sve do 4 sata ujutro. Da se ovo ne čuje, radio je svirao čitavo ovo vrijeme. Dana 8. III. oko 9 sati čulo se veliko vikanje i zapomaganje na više mjesta. Odveden sam na III. kat, gdje su me fotografirali. Kad su me vodili iz ćelije agent mi je rekao: »Ovo gore je tavan, gdje su mnogi platili glavom, pa ćeš po svoj prilici i ti«. Usput sam vidio i Vicka Jelasku, na nogama je imao teške okove, Relju Vlaha i Josipa Poduju, koji su izgledali živi mrtvac. Uvečer iza 11 sati odveli su me kroz neke tamne hodnike u prizemlju gdje su me dobro izmlatili, naglasivši, da idem na suočenje i da moram doslovce kazati kako je u zapisniku».

Nakon tog suočenja i fizičkog maltretiranja, grupa dubrovačkih komunista vraćena je u Sarajevo. »Putovali smo — opisuje Radeljević — teretnim vozom 21 sat. Ruke su nam bile sasvim pritegnute, prsti od ruka modri i otečeni».

Ponovna istraga u Sarajevu nastavila se je istom okrutnošću. Bruno je to opisao ovako: »Dana 12. III. u 9 sati ujutro svezali su mi ruke, te sam sa Ivom Benevoli i Nikom Maslačem opet vraćen u »Belediju«, u ćeliju broj 4. Odmah sam odveden na III. kat. Bio je komesar Šaprek. Pitao me je jesam li tučen i rekao: »To je do sada bila igra, vidjet ćeš kako ja tučem«. Agenti su bili isti. Pograbio me Cverger za grudi i 7 — 8 puta vodio od zida do zida i on isti sa mnom udarao koliko je god snage imao (on je fizički veoma dobro razvijen i jak kao atleta), zatim su mi vezali noge i zavili glavu u pokrivač. Cverger mi je sjeo na hrptenjaču, a Šaprek me je divljački tukao po tabanima dugo vremena. Nakon ovoga me Šaprek udario 2 puta nogom u trbuh; odavle nisam mogao hodati, pa su me odnijeli. I ovaj sam put bacao krv. Poslije podne ista mučenja, koja su trajala oko 2 sata. Uzgred mi je Šaprek rekao, da će me ubiti, ali da će prije noćas izvaditi moje zlatne zube. Dana 16. III. odveden sam oko 10 sati ujutro u sobu, bio je Cividini, isljednik i još 4 agenta. Mučenje užasno. Čuškao me Jeremić i tukao mi glavom o zid tako da sam se onesvijestio, pa mu je sam Cividini rekao: »Nemoj tako, vidiš, da je sko-

ro gotov«. — Dana 21. III. u hodniku sam vidio M. Colića, izgledao je pravi ludak i luđački se ponašao. Kazali su mi Kukuljica i Lovrić da je takav postao zadnjih 10 — 11 dana i to od batina i mučenja. Prije hapšenja bio je jedan od najzdravijih od naše grupe i vrlo bistar. Napominjem, da je kroz čitavo vrijeme boravka u »Belediji« došao dr. Krajon 3—4 puta. Tražili smo lijekove i da intervenira kod policije radi masakriranja. Odgovorio je: »Ja vam ne mogu ništa, ja sam liječnik, sve će to proći«. Nije nam davao nikakve lijekove i ako su nam bili itekako potrebni».

U zatvor su dovođeni novi drugovi komunisti. Bilo ih je najviše iz Crne Gore. U navedenom dokumentu Radeljević je zapisao: »Dana 26. III. doveli su oko 8 sati uveče u moju ćeliju Vasilija Mugošu sa Cetinja. Sutradan odveo ga je Kosmajac oko 6 sati, a doveo oko 9 sati. Noge su mu iza toga otekle i pomodrile sve do koljena. Doktor je i njemu govorio: »Nije ništa opasno, ne ćeš umrijeti«. — Dana 29. III. oko 10 sati u noći čulo se užasno zapomaganje i lupanje. Tada je počinio samoubistvo Marko Radović iz Podgorice prerezavši staklom grkljan i žile na rukama».

Dana 3. IV. 1936., nakon više od mjesec dana mučenja u istražnim zatvorima, sprovedeni su dubrovački komunisti po grupama iz Sarajeva u Beograd. U jednoj grupi bio je i Bruno Radeljević. Po dolasku u Beograd, zatvoreni su u zatvor beogradskog Okružnog suda za okrug Beograd, a nedugo zatim sprovedeni su u sudski istražni zatvor na Adi Ciganliji. Tu je zatvorenik, dubrovački komunist, Mile Colić, koji je od zvjerskog mučenja sa strane policije pokušao (8. IV.) da izvrši samoubistvo: popio je pola litre špirita, prerezao žile na rukama i grkljan, a prije toga napravio od žice omču i u kritičnom času objesio se o prozor. Drugovi, zatvorenici, to su brzo primjetili i spasili mu život.

Teške su bile muke uhapšenih komunista. O tome nam, kako smo vidjeli, najslikovitije svjedoče ulomci iz citiranog dokumenta, koga je svojom rukom pisao Bruno Radeljević. U pismu od 9. rujna 1936. on je pisao svojoj supruzi. »Od 25. II. do 6. IV. meni i Nikoli Mašanoviću bile su uvijek ruke u lancima«. Takve i slične muke i patnje proživljavali su i ostali uhapšeni komunisti.

Da li je ovom istinitom dokumentu potreban komentar?. Postoji li ljudskog bića pa ma kakav on bio, da se nad ovim ne zgrozi?

Ivo Vojvodić: Komiža (ulje 1956.)